

آثار و مآثر نافع‌ای که از صنعانی خود به یادگار گذاشته است عبارتند از: *تائیس ارباب الصفا فی مولد المصطفی*; *الروض المطول*; *سوانح الفکر و مواضع الذکر*; *الفتح الالهی فی تنبیه الالهی*; *القول السدید فی التوسل بکلمة التوحید*; *النفحات الزبانیة و اللوحات الرحمانیة*; *سوق الشوق لاهل الذوق من تحت الی فوق*; *السر المصون فی نکته الاظهار و الاضمار*; رساله در قضائل اهل بیت (ع).

منابع: *ایضاح المکنون*، ۶۶۴/۲ به بعد؛ *الاعلام*، ۲۵۲/۴؛ *البدیر الطالع*، ۴۲۰/۱؛ *معجم المؤلفین*، ۷۷/۱؛ *مؤلفات الزبیدی*، ۲۰۶/۱ به بعد؛ *نیل الوطر*، ۱۱۰/۲؛ *هدیه العارفین*، ۷۷۴/۱. عبدالحسین شهیدی صالحی

صنعانی، صنعانی حسنی، یحیی (ح ۱۰۳۵ - ح ۱۰۹۹ ق) فرزند حسین حسنی صنعانی از اعظم علمای شیعه زبیده، وی از ذریه سلاطین و ائمه زبیده یمن و از تبار امام حسن مجتبی (ع) بود. او در دربار پدرش و جدش پرورش یافت و مقدمات علوم متداوله را نزد بزرگان علمای خاندان خود تکمیل کرد و مدارج عالی را در حوزه اساتید بی‌مود و به مقام والای اجتهاد و کمال رسید و نیز از احمد بن سعدالدین به دریافت اجازه نایل گردید و کرسی تدریس و رهبری را در صنعاء به خود اختصاص داد و آوازه بلندی یافت. او با اهل حدیث برخورد تندی داشت و قال و قیل و هیاهوی بسیاری در مجامع علمی به راه انداخت.

صنعانی در اکثر علوم از خود مؤلفاتی باقی گذاشته است. سید احمد حسینی اشکوری در *مؤلفات الزبیدی* ۱۰۸ عنوان از مؤلفات او را نام برده است که بعضی از آنها مکرراً به طبع رسیده است و آنها عبارتند: *کتاب الابلاغ الی معرفة الاجماع*; *اختلاف الصحابه*; *اصول فرق الاسلام*; *الاشراق ببيان اصل اختلاف علماء الآفاق*; *الاشارات الالهامیه و الطرائق العلمیه و الفتوحات الزبانیة*; *انباء الزمن فی تاریخ الیمن*; *بهجة الزمن فی حوادث الیمن*; *البيان لما خفی من القرآن*; *البيان لنظم القرآن*; *التقرير فی اصول الامامة*; *الزهر فی اعیان العصر*; *العبر فی ملوک حمیر*; *المستجاد فی بیان علماء الاجتهاد*; *مناقب اهل البیت (ع)*; *الوافی علی الشافی*; *نور الحقائق فی بیان احاطة علم الله السابق*; *النکت المفید فی العقیده الصحیحة*; *الهام الرحمن فی تقریر اصول الادیان*; *الاعراض عن اهل الجهل و العناد*.

منابع: *الاعلام*، ۱۴۳/۸؛ *ایضاح المکنون*، ۱۳۷/۲؛ *البدیر الطالع*، ۳۲۸/۲؛ *تفسیر و تفاسیر شیعه*، ۲۳۸؛ *فهرست المخطوطات المصوره*، ۳۱۲ به بعد؛ *فهرست مخطوطات المکتبه الثریة الجامع الکبیر صنعاء*، ۱۴۵ به بعد؛

شیعه زبیده، شاعر و فقیه و متبحر در علوم عربی، ولادت و نشأت وی در شعر صنعاء در خاندان علم بود. علوم اولیه و مدارج عالی را نزد پدرش و سایر اساتید زبیده کسب فیض نمود و به مقام والای اجتهاد نائل گردید و کرسی تدریس را در صنعاء به دست گرفت. شوکانی که از معاصرین اوست در *البدیر الطالع* می‌نویسد: او در علوم عربی گوی سبقت را از همگی ربوده بود... و در اکثر علوم به حد کمال نائل گردیده و یکی از علمای بزرگ عصر بود و طلاب از محضر وی بهره‌مند می‌گشتند. او سخنوری توانا و حسن تعبیر در بیانات خود و استدلالی محکم در مسائل علمی داشت. وی محبت زیادی به فقراء و محتاجین داشت و کوشا در رساندن خیر به سایرین؛ تمام اوقات خویش را مشغول عبادات و تضرع سپری می‌کرد و شعر را نیکو می‌سرود و در تألیف بسیار عمیق بود... وی بیش از ۱۰ عنوان کتاب نافع از خود باقی گذاشت است مشهورترین آنها عبارتند: *شفاء الغلیل بالسند الجلیل*; *فتح السلام فی نظم عمدة الاحکام*; *نظم بلوغ المرام*; *الفتاوی*; *دیوان شعر*.

منابع: *الاعلام*، ۱۳۷/۴؛ *البدیر الطالع*، ۳۹۶/۱؛ *حلیة البشر*، ۳۷۵/۲؛ *معجم المؤلفین*، ۱۱۰/۲؛ *مؤلفات الزبیدی*، ۴۸۳/۱؛ *نیل الوطر*، ۹۷/۲. عبدالحسین شهیدی صالحی

صنعانی = صنعانی الامیر، سید علی (۱۱۷۱ -

۱۲۹۱ ق) فرزند سید ابراهیم حسنی صنعانی از اجلائی علمای شعرای شیعه زبیده. ولادت و وفات وی در شهر صنعاء در خاندان علم از ذریه امام حسن مجتبی (ع) بود. مقدمات اولیه و مدارج عالی را نزد پدرش و سایر علمای زبیده بی‌مود و به مقام عظیم علمی و درجه والای اجتهاد نائل گردید و از آغاز کودکی بسیار هوشمند و زیرک بود. وی در فن شعر و خطابه و سخنوری نبوغ شگفتی داشت و آوازه بلندی یافت. شوکانی در *البدیر الطالع* می‌نویسد: او بسیار تیز هوش دارای ذکاوت مفرط و نظم و نثر بسیار زیبا و عالی بود؛ وی بین صنعاء و مکه رفت و آمد داشت و اشعار او را مردم یمن از عالی و دانی از حفظ هستند و در مسجد الجامع الکبیر و مسجد الروضه صنعاء منبر می‌رفت و ازدحام عجیب پای منبر او می‌شد. در طلاقت لسان و حلاوت لهجه و ملاحظت بیان در تمام یمن احدی به او نرسید. فقط وی از سال ۱۲۰۸ ق به موعظه و خطابه در مسجد الجامع الکبیر پرداخت؛ بر اثر خرده‌گیری و انتقادهای تند وی نسبت به بعضی از علماء و اعیان او را از ۱۲۱۶ ق که مردم یمن قیام کردند از سخنرانی منع کردند. او می‌گفت اگر مرا از منبر رفتن منع کردند من به خانه‌های مردم یمن راه یافتم.

[Ibn-Abi'n-Nağm as-Şa'di, 'Abdallāh Ibn-Muhammad] 'Abdallāh Muḥammad Ibn-Hanẓa Ibn-Abi'n-Nağm as-Şa'di: Durar al-ahādīṭ an-nabawīja bi'l-asnād al-Jahje-wīja. [Zusammenstellung von Traditionen, die von: Jahjā Ibn-al-Ḥusain al-Hādī Ilā'l-Ḥaqq zitiert wurden] Al-Hādī Ilā 'l-Ḥaqq Jahjā Ibn-al-Ḥusain Ibn-al-Qāsim Ibn-Ibrāhīm Ibn-Isma'īl Ibn-Ibrāhīm Ibn-al-Ḥasan Ibn-al-Ḥasan as-Sibt Ibn-Amīr-al-Mu'minīn 'Alī Ibn-Abī-Tālib ([, ausgew. aus dessen Werk:] Al-Iḥkām [Al-Iḥkām fī 'l-halāl wa'l-ḥarām wa's-sunan wa'l-ahkām].)

[Hrsg. von:] Jahjā 'Abd-al-Karīm al-Fadīl [Jahjā 'Abd-al-Karīm al-Fuḍail]. (Tab'a 2.) Bairūt: Mu'assasat al-A'lami li'l-Maṭbū'at (1402 = 1982). 214 S. [Arab.] [Sammlung von Aussprüchen d. Propheten Muḥammad, die von d. Begründer d. Imāmats d. Zaiditen im Jemen, al-Hādī Ilā 'l-Ḥaqq zitiert wurden, 859-911 n.Chr.: 'l-Ḥaqq zitiert wurde. ag-Şa'di gest.: 1248.]

Yahya b. Husayn

1
YAHYĀ ibn al-HUSAYN 19022 74
يحيى بن الحسين
(Ibn al-Qāsim ibn Muḥammad ibn 'Alī) ابن القاسم بن محمد بن علي

غاية الاماني في اخبار القدر اليماني، تأليف يحيى بن الحسين
ابن القاسم بن محمد بن علي... تحقيق وتقديم سعيد محمد
العتاط عا. 1909، مراجعة... محمد مصطفى زياد.

-Ghayat el-amani fi akhbare l-kutr el-yemani. A chronicle of the history of Yemen by Yahya ibn el-Husein. Edited with introduction, annotations and indices by Said Abd el-Fattah Ashour... -Le Caire, Dār al-kātib al-ʿarabī li al-tibāʿa wa al-naṣr, 1388/1968. -2 vol., 28cm, 962p. [Acq. 72-6760]. [4° 0²g. 2586

Gāyat -1

Yahya b. Husayn es-Sayidani
291. Rasā'il al-'adl wa't-tauḥīd / ta'līf Yahyā Ibn-al-Ḥusain. Dirāsa wa-taḥqīq Muḥammad 'Imāra. - [Al-Qāhira]: Dār al-Hilāl
Inhalt: Samml. theolog. Abhandlungen. - Bd. 2 von al-Ḥasan al-Baṣrī ... - In arab. Schrift, arab. 26 A 3055
Ers.

1. Ta'līf al-Ḥasan al-Baṣrī ... - 1971. - 339 S. 26 A 3055-1

2. Ta'līf Yahyā Ibn-al-Ḥusain. - [1971]. - 343 S. 26 A 3055-2

Ers.

14 ARALIK 1998

14 ARALIK 1998

Yahya b. Husayn es-Sayidani
Zemari
3855. Ibn-al-Mu'ayyad-bi'llāh al-Yamanī, Yahyā Ibn-al-Ḥusain: Anbā' az-zaman fī aḥbār al-Yaman [Teilausg.]: min sanat 280 ilā sanat 322 h. = Jahjā B. al-Ḥusain B. al-Mu'ajjad al-Jamanī's »Anbā' az-zaman fī aḥbār al-Jaman« - Anfänge des Zaiditentums in Jemen / textkritische Teilausgabe mit Übersetzungsprobe, Kommentar u. Einführung in d. historische jemenisch-zaiditische Literatur von Mohamed Madi. - [Nachdr. d. Ausg. Berlin, 1936]. - [Al-Qāhira]: Maktabat at-Taḳāfa ad-Dīniya, [circa 1992]. - 32, 80 S. - (Studien zur Geschichte und Kultur des islamischen Orients; 9)
Vom Herausgeber, Maḍī, wird vermutet, daß der Verfasser dieses Werkes »Anbā' az-zaman« Ibn-al-Mu'ayyad-bi'llāh al-Yamanī sei; nach den späteren Editionen wird das Werk eindeutig dem Ibn-al-Qāsim al-Yamanī zugeschrieben. - arab. u. dt. - Zugl.: Univ., Diss., circa 1935 10 E 5221

٦٨ - غاية الأمانى فى أخبار القطر اليمنى

ليحى بن الحسين بن القاسم بن محمد بن على

(١١٠٠ هـ / ١٦٨٩ م)

68. YAHYA IBN al-HOSAYN b. al-Qāsīm b. Moḥammad b. 'Alī, *Ghāyat al-amānī fī akhbār al-qaṭr al-yamānī*, édité avec introduction et notes par Sa'īd 'Abd al-Fattāḥ 'Ashūr, révisé par Moḥammad Moṣṭafā Ziyāda, Le Caire, Dār al-kātib al-'arabī, Collection "Torāthonā", vol. I, 1968, 20 × 28 cm., 506 pages.

Yaḥya b. al-Ḥosayn (m. 1100/1689) est un savant yéménite, originaire de Ṣan'ā', qui a publié une quarantaine d'ouvrages, la plupart se rapportant à son pays. Le plus important d'entre eux est le *Kitāb anbā' al-zaman*, espèce d'encyclopédie historique sur le Yémen médiéval, compilé à partir d'un grand nombre d'ouvrages antérieurs dont la longue liste est donnée par l'auteur (pp. 48-50). Pour rendre cet ouvrage volumineux accessible à un plus grand nombre de lecteurs, il en fit un résumé qu'il appella d'abord *'Aqīlat al-diman al-mokhtaṣar min anbā l-zaman* puis *Ghāyat al-amānī fī akhbār al-qaṭr al-Yamānī*.

L'ouvrage commence par une courte description du Yémen (pp. 52-54); puis l'auteur rapporte brièvement l'histoire du Prophète, en mentionnant les événements, année par année, en insistant sur l'apparition et l'extension de l'Islām au Yémen, cite les noms de gouverneurs qui se sont succédés dans le pays, les crises intérieures et extérieures, sans cependant se laisser entraîner trop loin de son sujet. Peu à peu le Yémen

الهم، ثم ولاية بني أمية وبني العباس، وما
من أحداث داخلية وخارجية.

ويبدو أن المؤلف حرص دائماً على ألا تشده أحداث الدولة الإسلامية
الكبرى بعيداً عن مسرح نشاطه الأصلي وهو اليمن... وبعبارة أخرى فإن
الدارس لهذا الكتاب يشعر دائماً بأن المؤلف إذا نظر أحياناً إلى خارج اليمن
يأخذ عينيه، فإن عينه الأخرى تظل دائماً ترقب أحداث اليمن، وما يجري
فيه من تيارات، أو ما يتم فيه من أعمال...».

«وهكذا جاء كتاب (غاية الأمان في أخبار القطر الياني) سجلاً حافلاً
لتاريخ اليمن حتى سنة ١٠٤٥ هـ (١٦٣٥ م). ويزيد من قيمة هذا الكتاب في
نظرنا أن مؤلفه أوتي من سعة الأفق ما جعله يحرص دائماً على أن يضمن
كتابه كثيراً من التعليقات الاجتماعية والاقتصادية والسياسية التي تعطي كتابه
أهمية خاصة، فهو مثلاً يشير إلى شجرة القات وشجرة البن، وبداية ظهورها
في اليمن لأول مرة، ويتكلم عن استعمال الأسلحة النارية والبنادق في اليمن
وأثرها. ويعطي أهمية خاصة لظهور النفوذ الأوربي البرتغالي في بحر الهند
ومدخل البحر الأحمر...»

ومن مؤلفاته التاريخية عن اليمن:

* أنباء الزمن في تاريخ اليمن وهو أصل هذا الكتاب.

* وبهجة الزمن في حوادث اليمن.

ويقول محقق الكتاب في معرض الدراسة:

«على أن كتاب أنباء الزمن يعتبر أهم مصنفات يحيى بن الحسين على
وجه الإطلاق، وجاء هذا الكتاب بمثابة دائرة معارف ضخمة في تاريخ اليمن
في العصور الوسطى...»^(١)

(١) يحيى بن الحسين، غاية الأمان في أخبار القطر الياني، تحقيق وتقديم د. سعيد عبد الفتاح
عاشور، مراجعة د. محمد مصطفى زيادة، ١٣٨٨ هـ - ١٩٦٨ م (القاهرة، دار الكتاب
العربي للطباعة والنشر)، ص ٨٠٧ - ٩.

ترتيبها وعناوينها في (الكفاية). ثم يعقبه الجزء الثاني، وهو الخامس عند
الجزرجي، وفي الورقة ١٣٣ ينتهي الفصل الثاني عشر فيضيف من بعده ستة
فصول أخرى يصل فيها بتاريخ الدولة الرسولية إلى نهايتها. ويلى هذا الجزء
الثالث بادئاً بالورقة ١٤٤ وهو مقسم إلى ثلاثة فصول: تحوي تاريخ بني طاهر
إلى نهاية دولتهم وحتى فتح اليمن على يد جيوش آخر سلاطين مصر المماليك.

لسذلك نتبين أن هذا الجزء الأخير من كتاب الديبع البادئ بالورقة ١٣٣
هو وحده ما يمكن القول عنه أنه ذو قيمة حقيقية من وجهة النظر التاريخية.
وقد اعترف المؤلف في مقدمة كتابه بفضل الجزرجي، ويلاحظ أنه كان
يطلق على كتاب الجزرجي اسم (المسجد)^(٢) ثم يذكر (كاي) عن وجود
نسختين بمكتبة المتحف البريطاني الأولى برقم (٢٥١١١)، والثانية برقم
(٣٠٢٢) قسم شرقي.

غاية الأمان في أخبار القطر الياني المسمى (عقيلة الدمن المختصر من أنباء
الزمن في أخبار اليمن): تأليف يحيى بن الحسين بن القاسم بن محمد بن علي
(ت ١١٠٠ هـ):

هذا الكتاب مختصر من كتاب آخر موسع للمؤلف بعنوان (أنباء الزمن في
أخبار اليمن) وقد ضمّ فيه المؤلف كثيراً من الاستطرادات والتفاصيل، فلما
أحسن أن كتابه أطول مما ينبغي قام بوضع هذا المختصر.

«يبدأ المؤلف كتابه هذا بنبيذة عن بلاد اليمن ومكاتها بين بلاد العالم ثم
ينتقل إلى ذكر مولد الرسول عليه الصلاة والسلام، ويتكلم عن نشأته في إجاز
حتى كانت الهجرة، فيتبع في كتابته نظام الحوليات حسب تسلسل السنوات
الهجرية مع العناية بأخبار انتشار الإسلام بين أهل اليمن، ثم ذكر أسماء عمال

(١) الكفاية والاعلام فيمن ولي اليمن وسكنها من الاسلام تأليف علي بن الحسن الجزرجي.

(٢) مقدمة المستشرق (كاي) لكتاب تاريخ اليمن تأليف عمارة الحكمي اليمني، ص ٢٤.

فرزند او عبدالله - که گویا در جوانی از دنیا رفت -، ابوالاظهر عبدالصمد و موسی (ابن ماکولا، ۸۴/۷؛ قاضی عیاض، ۴۳۷/۲، ۴۳۸-۴۳۹)، هیچ‌گاه در شهرت علمی به مرتبه پدر نرسیدند؛ اما ابن قاسم توانست شاگردانی تربیت کند که در مناطق مختلف جهان اسلام سبب رواج مذهب مالکی گردند.

مأخذ: ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد، الجرح والتعديل، حیدرآباد دکن، ۱۳۷۲ ق/ ۱۹۵۲ م؛ ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، تهذیب التهذیب، حیدرآباد دکن، ۱۳۲۶ ق؛ ابن خلکان، وفیات؛ ابن رشد، محمد بن احمد، المقدمات الممهدة، قاهره، ۱۳۲۵ ق؛ ابن سعید، علی بن موسی، المغرب فی حلی المغرب، به کوشش شوقی ضیف، قاهره، ۱۹۵۲ م؛ ابن عبدالبر، یوسف بن عبدالله، الانتقاء، بیروت، دارالکتب العلمیة؛ ابن عبدالحکم، عبدالرحمن بن عبدالله، فتوح مصر، لیدن، ۱۹۲۰ م؛ ابن قاسم، عبدالرحمن، المدونة الكبرى، قاهره، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۵ ق؛ ابن کثیر، البداية والنهاية، بیروت، ۱۹۷۴ م؛ ابن ماکولا، علی بن هبة الله، الاكمال، حیدرآباد دکن، ۱۴۰۶ ق؛ ابن ملقن، عمر بن علی، طبقات الاولیاء، بیروت، ۱۴۰۶ ق؛ ابواسحاق شیرازی، ابراهیم بن علی، طبقات الفقهاء، بیروت، دارالقلم؛ ابوالعرب، محمد بن احمد، طبقات علماء افریقیة وتونس، الجزائر، ۱۹۸۵ م؛ بخاری، محمد بن اسمعیل، صحیح، استانبول، ۱۳۱۵ ق؛ ذهبی، محمد بن احمد، تذکرة الحفاظ، حیدرآباد دکن، ۱۳۳۳ - ۱۳۳۴ ق؛ همو، سیر اعلام النبلاء، به کوشش شعيب ارزووط و دیگران، بیروت، ۱۴۰۶ ق؛ همو، العبر، بیروت، ۱۴۰۵ ق؛ همو، الکشاف، قاهره، ۱۹۷۲ م؛ عبدالباقی، محمد فؤاد، مقدمه بر الموطأ مالک، بیروت، ۱۴۰۶ ق؛ قاضی عیاض، عیاض بن موسی، ترتیب المدارک، به کوشش احمد بکیر محمود، بیروت، ۱۳۸۷ ق؛ مالکی، عبدالله بن ابی عبدالله، ریاض النفوس، قاهره، ۱۹۵۱ م؛ مقریزی، احمد بن علی، الخطط، بولاق، ۱۲۷۰ ق.

فرامرز حاج منوچهری

ابن قاسم، یحیی بن حسین بن قاسم بن محمد بن علی (ح ۱۰۳۵ - ح ۱۱۰۰ ق/ ۱۶۲۶ - ۱۶۸۹ م)، مورخ، محدث و نویسنده زیدی اهل صنعا. وی در خاندان امامان یمن که در میان اعضای آن برخی اهل دانش نیز بودند، زاده شد (ابن زبارة، ۸۵۴/۲ - ۸۵۵). جد وی منصور بالله ترکها را از یمن بیرون راند (سید، ۲۴۶). او نزد گروهی چون حسین بن محمد تهامی و احمد بن علی شامی و احمد بن صالح عسسی دانش آموخت (همانجا؛ شوکانی، ۳۲۸/۲). ابن قاسم پس از آموختن علوم متداول چون حدیث و فقه به تدریس و تألیف و روایت حدیث روی آورد و در همه عمر جز بدین امور نپرداخت و با آنکه اشتغال به مشاغل دولتی و امور دیوانی برایش ممکن بود، از اینگونه امور دوری گزید (حیسی، مصادر، ۵۷؛ ابن زبارة، ۸۵۵/۲). کسان بسیار از او روایت حدیث کرده‌اند (ابن زبارة، همانجا؛ عاشور، ۷). ابن قاسم در روزگار فرمانروایی عمویش متوکل علی الله اسماعیل (۱۰۵۴ - ۱۰۸۷ ق/ ۱۶۴۴ - ۱۶۷۶ م)، سومین امام صنعا، اعتبار بسیار یافت. وی از بیعت با متوکل خودداری کرد بی آنکه مورد اعتراض او قرار گیرد. ابن قاسم مخالفتی نیز با متوکل ابراز نمی‌کرد و نزد آمد و شد می‌کرد و جزیه یهودیان صنعا به او اختصاص داشت (ابن زبارة، همانجا). وی در صنعا درگذشت (شرف‌الدین، ۲۸۲/۱) و در مغرب صنعا به خاک سپرده شد (ابن زبارة، ۸۵۶/۲).

ابن قاسم مورخی بزرگ، و پژوهشگری پرکار و آگاه بود. دقت نظر او را در نقل اقوال تاریخی و وسعت اطلاع وی را در علوم دینی

بر اساس اجتهاد حذف کرد. این تغییرات سبب شد تا بین آنچه سخنون تهیه کرده و نامش را المدونة و المختلقة گذارده بود، با الاسدیة اختلافاتی ظاهر گردد. ابن قاسم المدونة را تأیید کرد و در نامه‌ای به اسد، کتابش را منسوخ خواند. اسد به گفته ابن قاسم تن نداد، اما مردم گردآورده او را واگذارده و المدونة را پذیرفتند (برای تفصیل مطلب، نک: مالکی، ۱۷۲/۱ - ۱۸۱؛ ابن خلکان، ۱۸۱/۳). به اظهار مالکی (۱۸۱/۱) از همان اوایل، التفات هر چه بیشتر به المدونة، از توجه به الاسدیة کاسته بود، تا آنجا که ابن رشد با وصف کتاب سخنون، کتاب اسد را به گونه‌ای منسوخ مطرح می‌کند (۲۷/۱ - ۲۸) و سرانجام ابن حاجب، کتاب اخیر را در عصر خود مهجور می‌داند (ابن خلکان، ۱۸۱/۳). ابن اثر که قدر مسلم پس از ۱۸۸ ق تدوین یافته (نک: همانجا)، در سالهای ۱۳۲۴ - ۱۳۲۵ ق توسط محمد ساسی مغربی در مصر به چاپ رسیده است. در جای جای المدونة علاوه بر آراء منقول از مالک، نظرات خود ابن قاسم نیز به چشم می‌خورد. این اظهار نظرها در مسائلی است که مالک به آنها نپرداخته و نیاز به پاسخ‌گویی و گشایش داشته است. ابن قاسم غالباً در این موارد، با تصریح به اینکه مالک در این باب سخنی نگفته، به اجتهاد پرداخته است (برای نمونه، نک: ۳۶/۱، ۳۹، جم). در واقع او در کلیات تابع مالک بوده و بر اساس آن کلیات، در مواردی که مالک سکوت کرده، به استنباط پرداخته است.

ابن قاسم تمایلات زهد گرایانه نیز داشته است. او دوری و پرهیز از صاحبان مال و قدرت را بیشتر می‌پسندیده و حتی نزدیکی به آنان را عیب می‌دانسته است، تا آنجا که اموالی را که هارون الرشید به وی پیشکش کرد، نپذیرفت (ذهبی، تذکرة، ۳۵۶/۱، سیر، ۱۲۲/۹؛ ابن کثیر، ۲۰۶/۱۰). در میان مشایخ وی، از سلیمان بن قاسم نامی، به عنوان شیخ او در زهدیات یاد شده است، آنچنانکه قاضی عیاض نقل می‌کند، ابن قاسم در فقه به مالک و در ورع و زهد به سلیمان اقتدا کرده است (۴۴۰/۲). در طبقات الاولیاء اشاره‌ای است بر اینکه مردم به زیارت قبر ابن قاسم می‌رفتند و برای اجابت دعاهاى خود به وی متوسل می‌شدند (ابن ملقن، ۲۸۱ - ۲۸۲). در خلال منابع شرح حال او به رقابتی نه چندان دوستانه بین وی با اشهب، دیگر شاگرد مالک، برمی‌خوریم. مثلاً قاضی عیاض نقل می‌کند، در مجلس پرسش و پاسخ اسد بن فرات و ابن قاسم، اشهب نیز حضور داشته و در مسائلی با ابن قاسم مخالفت کرده است. البته چنانکه از ابن قاسم نقل شده، شاید بتوان سبب اختلافات وی با اشهب را در اختلاف روایات آن دو از مالک جست‌وجو کرد (ابواسحاق شیرازی، ۱۵۵؛ قاضی عیاض، ۴۳۹/۲، ۴۴۱). در هر حال، ابن قاسم بود که ریاست فقهی مصر آن زمان را در دست داشت و اشهب تا هنگامی که وی زنده بود، نتوانست به این مقام دست یابد (ابواسحاق شیرازی، همانجا). سرانجام ابن قاسم به سبب بیماری در بازگشت از سفر حج، چند روز پس از رسیدن به مصر، درگذشت (همانجا؛ قاضی عیاض، ۴۴۴/۲، ۴۴۶). سه

٣٣١ - يحيى بن الحسين بن القاسم (١١٠٠ هـ - ١٦٨٩ م)^(١)

(معجم المؤلفين ١٣ - ١٩٢) Yahya b. al-Huseyn

b. al-Qasim . غاية الاماني في اخبار القطر الياني

(١٦٨٩ / ١١٠٠)

نشره : سعيد عبد الفتاح عاشور

الطبعة الاولى ، جزءان ، ٩٦٢ ص

(دار الكتاب العربي للطباعة .. ، القاهرة ، ١٩٦٨)

(١) جعل كحالة وفاته سنة ١٠٨٠ هـ ؛ وجماعها محقق الكتاب سنة ١١٠٠ هـ .

نجم عبدالرحمن خلف استدرارات على تاريخ التراث العربي: قسم علم
الحديث، الجزء الرابع، جدة 1422، ص. ISAM 090257 .

٤٨ - (٤) - درج الجرح والتعديل وتقرير ماهو الصحيح من

الأقاول * *YAHYĀ b. HUSĒYĪN al-SANĀNĪ ?*

تأليف: يحيى بن الحسين (ت ١٠٩٩ هـ).

• منه نسخة محفوظة في مكتبة الجامع الكبير بصنعاء، رقم (٤٦) مجاميع، في

(٢٥) ورقة (٦٥ - ٨٩) كتبت بخط المؤلف في القرن ١١ هـ (٢).

٢٠٠٤

(٢) انظر: « فهرس مخطوطات الجامع الكبير » : ٣٥٣/١ .

نجم عبدالرحمن خلف استدرافات على تاريخ التراث العربي: قسم علم
الحديث، الجزء الرابع، جدة 1422، ص. ISAM 090257 .

- ٥٣٥ - (٣٠) - المعلم بإيضاح صحيح مسلم *
YAHYĀ b. HÜSEYİN
es-SANĪ'ĀNĪ (ت بعد ١٠٩٩ هـ) تأليف : يحيى بن الحسين بن القاسم بن محمد (ت بعد ١٠٩٩ هـ) في (٢٣٣)
• منه نسخة محفوظة في مكتبة الجامع الكبير بصنعاء ، رقم (٤٩٧-) في (٢٣٣)
ورقة ، تتضمن (ج ١ و ٢) . كتبت سنة ١٠٧٨ هـ بخط المؤلف . وهي المسودة
الثانية .
• نسخة أخرى محفوظة في المكتبة المذكورة ، رقم (٤٦٧) وهي المسودة الأولى
للمؤلف تتضمن (ج ١ و ٢ و ٣) كتبت يخطه سنة ١٠٧٨ .
والكتاب اختصر به مؤلفه شرح النووي على مسلم وضم إليه فوائد مهمة من
« النهاية » و « طبقات ابن حجر » و « جامع الأصول » (١) .

(١) انظر : « فهرس مخطوطات الجامع الكبير » : ٤٥٢/١ - ٤٥٣ .

ابن القاسم (المؤرخ ، له : غاية الأمانى في أخبار القطر اليماني)

يحيى بن الحسين بن القاسم بن محمد بن علي ، اليماني ،
الصنعاني :

نحو ١٠٣٥ - بعد ١٠٩٩ هـ

نحو ١٦٢٦ - بعد ١٦٨٧ م

* في هدية العارفين : توفي في حدود ١٠٨٣ هـ . وفي معجم المؤلفين ١٠٨٠ هـ .
وفي البدر الطالع : « وأرخ موته بعض المتأخرين في سنة نيف وثمانين
وألف » . وعلى هامش ترجمة « البدر » جاء ما خلاصته : « في نسخة من
طبقات الزيدية بخط ... عبدالكريم بن عبدالله أبو طالب الذي ذكر مؤلفات
المترجم له ثم قال : وانتهى من كتابه (بهجة الزمن) إلى سنة ١٠٩٩ هـ ، ولعل
وفاته على رأس المائة بعد الألف » .

ويحسم هذا الخلاف سعيد عبدالفتاح عاشور ، ويقول : « توفي سنة
١٠٨٠ هـ / ١٦٦٩ م ، أو سنة ١١٠٠ هـ / ١٦٨٩ م على الأرجح » . ونرى أن
ما رجحه عاشور يتفق مع مقالة الشيخ عبدالكريم أبي طالب .

١ - انظر : المقدمة التي كتبها سعيد عبدالفتاح عاشور لتحقيقه « غاية الأمانى في
أخبار القطر اليماني » / للمترجم له .

٢ - البدر الطالع .. / للشوكاني : ترجمة رقم ٥٧٣ في ٢ : ٣٨٢ .

٣ - نشر العرف لنبلأ اليمن بعد الألف ٢ : ٨٥٤ .

٤ - هدية العارفين ٢ ع ٥٣٣ .

٥ - الأعلام ط ٣ في ٩ : ١٧٣ ، ط ٤ في ٨ : ١٤٣ .

٦ - معجم المؤلفين ١٣ : ١٩٢ .

نجم عبدالرحمن خلف استدراقات على تاريخ التراث العربي: قسم علم

ISAM 090257 .

الحديث، الجزء الرابع، جدة 1422، ص.

٥٢٢ - (ب) - المعلم بإيضاح صحيح مسلم (اختصر به شرح

YAHYĀ b. HUSEYIN es-SAN'ĀNĪ

النوي)

تأليف : يحيى بن الحسين بن القاسم بن محمد (ت بعد ١٠٩٩ هـ) .

سيأتي قريباً .

٩٩ EVID 2009

Halima b. Hüseyin w-Sanhaci

* يحيى بن الحسين بن القاسم بن محمد بن علي . ت ١١٠٠ هـ / ١٦٨٩ م .

١ - أنباء الزمن في أخبار اليمن (من ٢٨٠ - ٣٢٢ هـ) :

○ عناية محمد عبد الله ماضي ، ألمانيا ، برلين ولييسك Walter de

Gruyter and co. ، ١٣٥٥ هـ / ١٩٣٦ م .

١٠٢ ص ، م ٣٢ ص بالألمانية ، ٨٠ ص بالعربية ، ف ١٢ ص :

المحتوى ، الأشخاص ، القبائل ، الأمم ، الجماعات ، الكتب .

٢ - غاية الأمازي في أخبار القطر اليماني :

○ تحقيق سعيد عبد الفتاح عاشور ، ومراجعة محمد مصطفى زيادة ،

القاهرة ، دار الكاتب العربي للطباعة والنشر ، ١٣٨٨ هـ / ١٩٦٨ م .

ج ١ : ٥٠٦ ص ، م ٤٢ ص .

ج ٢ : ٤٥٢ ص (٥١١ - ٩٦٢) ، ف ١٢٠ ص : الأعلام ، الأمم

والشعوب والفرق والقبائل ، الأماكن والبلدان والعالم الجغرافية .

21 EYLUL 1996

محمد عيسى صالحية ، المعجم الشامل للتراث العربي المطبوع ،
الجزء الخامس ، القاهرة ١٩٩٥ ، ص . 357 ، DIA Ktp. 40818 .

0 2 1 2006

٤٦٤

يحيى بن الحسين*

(نحو ١٠٣٥-١١٠٠هـ)

ابن القاسم (المنصور بالله) بن محمد بن علي الحسيني، الصنعاني اليميني،
الزبيدي، العالم المفتن، المؤرخ، المصنّف.
ولد نحو سنة خمس وثلاثين وألف.

وتلمذ للسيد أحمد بن علي الشامي (المتوفى ١٠٧٣هـ)، وأحمد بن صالح بن
يحيى العنسي (المتوفى ١٠٦٩هـ) وأخذ عنه في الأصول، والحسين بن محمد بن علي

* طبقات الزيدية الكبرى ٣/ ١٢٢٠ برقم ٧٧٧، البدر الطالع ٢/ ٣٢٨ برقم ٥٧٣، هدية
العارفين ٢/ ٥٣٣، إيضاح المكنون ٢/ ١٣٧، الأعلام ٨/ ١٤٢، معجم المؤلفين ١٣/ ١٩٢،
مخطوطات الجامع الكبير ٢/ ٥٢٤ و ٥٣٠ و ٥٣١ و ٥٣٩ و ٥٦٤ و ٥٧١ و ٥٧٤ و ٦٠٠ و ٦٠٥ و
٦٨٥ و ٦٩٩ و ٧٤٤ و ٧٨٢ و ٧٨٣ و ٧٩٠، مؤلفات الزيدية ١/ ١٢٣ برقم ٣٠٧ و
٣١٠ و ص ١٥٢ برقم ٤٠٠ و ٢٦٥ برقم ٧٣٧ و ٢٩٨ برقم ٨٤٤ و ٣١٩ برقم ١٢٦٢ و ٤٣٩ برقم
١٢٩٣، ٢/ ٢٨٠ برقم ٢٢٧٦ و ٢٩٤ برقم ٢٣٢١-٢٣٢٢، و ٣٣١ برقم ٢٤٣٦، ٣/ ١٣ برقم
٢٨٧٠ و ١٢٨ برقم ٣٢٢٣ و ١٢٩ برقم ٣٢٢٩ و ١٤٣ برقم ٣٢٦٧ و مواضع غيرها، أعلام
المؤلفين الزيدية ١١١١ برقم ١١٨٧، معجم التراث الكلامي ١/ ٢٨٤ برقم ١٠٤٧ و ٢٨٦ برقم
١٠٥٧ و ٣٦٧ برقم ١٥٠٤ و ٤٣١ برقم ١٨٠٨ و ١٨١١ و ١٨٨ برقم ١٨٨ و ٣٣٤٢ و ٢٨٢ برقم
٣٧٧٨، ٣/ ١٣٨ برقم ٥٣٨٣، ٤/ ٣٤١ برقم ٩١٤٥، ٥/ ١٩ برقم ١٢٢٩٨ و ٤٣٩ برقم
١٢٣٩٠.

التهامي، وغيرهم.

وتكّن من علوم متعددة.

وأنفق سنوات عمره في المطالعة و البحث و التأليف.

وقد وضع ما يربو على أربعين مؤلفاً، منها: الإشارات الإلهامية والطرق
العلمية والفتوحات الربانية (خ) في العقائد، الإشراف بيان أصل اختلاف علماء
الآفاق (خ) في العقائد، أصول فرق الإسلام (خ)، إلهام الرحمان في تقرير أصول
الأديان (خ)، التحفة السنوية في شرح العقيدة النسفية (خ)، التقرير في أصول
الإمامة (خ)، الحقيقة بين علماء الكلام من أهل الشريعة (خ)، الخرائد في صحيح
العقائد (خ)، القراءة الصحيحة في العقيدة الواضحة الصريحة (خ)، الفوائد على
«القلائد في صحيح العقائد» للمهدي أحمد بن يحيى المرتضى (خ). المسالك في
ذكر الناجي من الفرق والهالك (خ)، الوافي على «الشافي» للمنصور عبد الله بن
الحزمة الحسيني (خ) وهو ردّ عليه، الاختصاص لتبنيه الخواص (خ) في أصول
الفقه، أنباء الزمن في تاريخ اليمن (خ)، بهجة الزمن^(١) (خ) وهو ذيل لكتابه أنباء
الزمن، واللباب لشرائع الآداب (خ) في الأخلاق، وغير ذلك.

لم نظفر بتاريخ وفاته.

قال بعضهم: لعل وفاته على رأس المائة بعد الألف.

١. وصل فيه إلى سنة (١٠٩٩هـ): وهذا يؤكد خطأ من أرّخ وفاته في سنة ثمانين وألف.